




DYNAMIKA 60 ROKOV KATEDRY KNIŽNIČNEJ A INFORMAČNEJ VEDY NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UK

DOC. PHDR. PAVOL RANKOV, PHD.

The 1919 Czechoslovak Public Library Law expected an educated librarian; but it didn't address the education itself. Between the wars the university education of librarianship was supplied by lectures. In 1951 two-years-long library studies were opened at the Comenius University, Faculty of Arts. One year later the Department of Librarianship and Journalism was established. In 1960 an independent Department of Librarianship originated and later it was renamed to the Department of Librarianship and Scientific.

Keywords: Department of Librarianship, Library and Information Science, university education

-  pavel.rankov@uniba.sk
-  Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
-  www.fphil.uniba.sk



ÚVOD

Pred takmer 30 rokmi Blaise Cronin (1992) rozdelil pracoviská poskytujúce vzdelávanie v odbore informačné štúdiá do niekoľkých typov. Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského by mohla byť typickým reprezentantom typu, ktorý metaforicky nazval „široká cirkev“. Tento typ sa vyskytuje spravidla v malých krajinách, kde je jediným univerzitným pracoviskom v odbore. Z toho vyplýva nevyhnutnosť širokého odborného záberu (preto „široká cirkev“), veď predmety a témy, ktorým sa nevenuje takáto škola, už nemá kto iný v krajine vyučovať. Kým sa v roku 2002 neobjavilo na Žilinskej univerzite štúdium mediamatiky, bola bratislavská katedra polstoročia jediným vysokoškolským vzdelávacím pracoviskom v odbore.

PRED VZNIKOM SAMOSTATNEJ KATEDRY

Československé medzivojnové knihovníctvo sa vo svete považovalo za vyspelé a aj prvý knižničný zákon bol prijatý pomerne skoro po vzniku štátu.

Gabriela Žibritová (2001, s. 410) však upozorňuje na zaujímavý vnútorný rozpor v zákone č. 430 o verejných knižniciach z roku 1919, pretože ten síce konštatoval, že knihovník má byť vzdelaný, ale neriešil otázku, ako a kde sa má vzdeláť. Prax si teda hľadala svoju cestu a na Filozofickej fakulte UK sa už v roku 1923 objavil lektorát knihovníctva. V praxi to znamenalo, že študent akéhokoľvek odboru sa mohol prihlásiť na doplnkové (voliteľné) prednášky z knižničných predmetov. Prednášajúcimi boli českí odborníci pôsobiaci v Univerzitnej knižnici – najprv Ján Emler a koncom 30. rokov jeho blízka spolupracovníčka Marie Ludmila Černá, ktorá však po vzniku slovenského štátu musela opustiť krajinu. Takéto dlhodobé fungovanie lektorátu bolo „*de facto potvrdením záujmu o knihovníctvo ako študijný odbor*“ (Lichnerová 2010, s. 6).

Po druhej svetovej vojne významnú – dnes by sme povedali lobistickú – úlohu zohral Zväz slovenských knihovníkov, najmä jeho podpredseda Ján Čaplovič. A dôležité opäť bolo, že hlasy žiadajúce vysokoškolské štúdium knihovníctva prichádzali z Čiech i zo Slovenska. V roku 1948 na potrebu systematického vzdelávania v odbore poukázal aj I. zjazd českých a slovenských knihovníkov.

Konkrétnym krokom, ktorý už naozaj smeroval k vzniku študijného odboru, bol v roku 1950 jedno-semestrový kurz na pôde Filozofickej fakulty UK. „Zúčastnili sa ho pracovníci bratislavských knižníc“ (Žibritová 2001, s. 410). To je oproti predvojnovému lektorátu značný posun, pretože predtým boli frekventantmi študenti rôznych odborov fakulty. Tentoraz však išlo o knihovníkov, ktorí vedomosti získané na kurze reálne potrebovali pre svoju prácu. V tom čase aj v Prahe na Karlovej univerzite už vznikala samostatná katedra, hoci okolnosti jej zrodu sú zo súčasného pohľadu prinajmenšom kuriózne. Nestorovi katedry Jaroslavovi Drtinovi sa „ako úradníkovi na Ministerstve školstva a osvetu v roku 1950 podarilo previesť odbor knihovníctvo z Pedagogickej fakulty UK na Filozofickú fakultu UK. Následne sa stal hlavným odborným učiteľom v tomto odbore“ (Heslo 2020).

Na jeseň 1951 bolo na Filozofickej fakulte UK otvorené dvojročné, „dnes by sme povedali bakalárske štúdium knihovníctva“ (Ruttkayová 2001, s. 414). Otváral ho aj už spomínaný podpredseda zväzu Ján Čaplovič; administratívne štúdium spadalo pod Katedru slovenského jazyka. O rok neskôr sa na Filozofickej fakulte UK objavil ďalší nový študijný odbor – novinárstvo a vznikla spoločná Katedra knihovedy a novinárstva. V tejto súvislosti je vhodné uviesť, že v súčasnosti Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty UK realizuje študijný program *Informačné štúdiá* v rámci študijného odboru *Mediálne a komunikačné štúdiá*.

Blízkosť k novinárstvu (žurnalistike, masmediálnym štúdiám) je teda dlhodobá a aj logická, keďže obidva odbory sa zaoberajú informáciami, ich nosičmi, tvorbou a percepciou. V 50. rokoch to však nebolo pre formovanie študijných plánov knihovníctva vôbec výhodné, pretože v dobe presiaknutej najtvrdším stalinistickým komunizmom sa novinárstvo chápalo ako výsostne propagandisticko-politický odbor, a tak sa ideologizácii nevyhlo ani knihovníctvo. „V týchto rokoch sa zakladajú katedry knihovníctva vo všetkých socialistických krajinách. Ako vzor pôsobili tridsaťročné skúsenosti sovietskych knihovníckych inštitútov“ (Ruttkayová 1986, s. 29).

Keď bolo v roku 1957 spoločné pracovisko premenované na Katedru novinárstva a knihovníctva, nešlo len o formálnu „zmenu slovosledu“, ale o reálne ocenenie ideologickej dôležitosti novinárstva. Zároveň táto zmena reflektovala počty pracovníkov a študentov, veď knihovníctvo malo iba jednu inter-

PAMÄTNÁ KNIHA



Pamätná kronika katedry

nú zamestnankyňu, a to Dagmar Kukučovou. „Veľká časť výučby závisela na externých prednášateľoch“ (Lichnerová a Špániová, 2011).

Od roku 1954 bolo možné študovať aj *externe* (v dobovom názvosloví dialkové štúdium alebo štúdium popri zamestnaní). Táto forma štúdia prežila na katedre 40 rokov, ale treba povedať, že často na úkor kvality. S eleganciou sebe vlastnou Gabriela Žibritová (2001, s. 411) zhodnotila externé vzdelávanie ako „nevyhnutnosť hľadania kompromisov medzi vedomosťami a akceptovaním časových možností preťažených žien a matiek“. V súčasnosti katedra ponúka externú formu iba pri doktorandskom štúdiu a stále platí, že štúdium popri zamestnaní je veľmi náročné. Externí doktorandi (a doktorandky) si štúdium prinajlepšom predlžujú, ale často ho nedokončia vôbec.

Zaujímavé zmeny do štúdia priniesol rok 1959. Pre absolventov iných vysokoškolských odborov sa otvorilo ročné *postgraduálne štúdium*. Okrem toho sa štúdium začalo špecializovať na „smery“ s cieľom vychovávať odborníkov pre rôzne typy knižníc a činností. Prvé kroky zamerané na špecializáciu však neboli najšťastnejšie. Napríklad poslucháči

卡内斯基大学哲学系图书馆学系,
在培养图书馆干部,传播图书馆学
等方面,都作出了不少成绩。我们亲
自访问,了解了他们的教学情况及
经验,同时也交流介绍中国关于图
书馆教学的情况。

祝愿图书馆学系今后取得更大成
就,培养出更多优秀人才。

侯味生

以 聘

孙式礼

程德清 于1960年7月25日

Katedra mala od svojho vzniku čulé medzinárodné kontakty, hneď v roku 1960 ju navštívili čínski a sovietski kolegovia (foto z kroniky katedry)

technického smeru štúdia museli postupne absolvovať sedem predmetov venovaných technológiám – napr. Technológia baníctva, Základy poľnohospodárstva a pod. (Ruttkayová 1986, s. 32; Žibritová 2001, s. 411). Ako vysvetľuje jedna z absolventiek Gabriela Žibritová (2007, s. 128), logika zaradenia spomínaných predmetov „vychádzala z toho, že ak máme pochopiť predmet Bibliografická technika, tak nutne musíme absolvovať Základy techniky.“

PO VZNIKU SAMOSTATNEJ KATEDRY

Ako sme už uviedli, v Prahe bola Katedra knihovníctva samostatná už od začiatku 50. rokov. V Bratislave sa to podarilo až v roku 1960. Jej prvým vedúcim sa stal **Štefan Pasiar**, ktorý ju viedol do roku 1981. Osamostatnenie katedry (jeho 60. výročie si aktuálne pripomíname) bolo aj administratívnu reakciou na vysoký počet študentov, veď v roku 1960 vzniklo ešte aj vysunuté pracovisko katedry v Prešo-

ve ako konzultačné stredisko pre diaľkovo študujúcich z východného Slovenska.

V tomto roku navyše Katedra knihovníctva otvorila štúdium odboru osveta, čo však nebola nejaká rustikálna ľudovýchova, ale dôležité bolo ukotvenie štúdia v konkrétnej historickej dobe – išlo teda o ideologickú prácu medzi dospelými občanmi socialistického štátu. Hoci tento odbor na katedre dlho nevydržal a ukončilo ho „iba“ niekoľko desiatok absolventov, katedra sa znovu dostala do politických súkolí. Paradoxne, o štvrtstoročia neskôr museli verejné (ľudové) knižnice viesť dlhodobý boj o identitu i rozpočet práve s osvetovými strediskami a domami kultúry.

Naopak, relatívne rýchlo reagovali pražská a bratislavská katedra na informatizáciu knižnično-bibliografických procesov. Už v roku 1966 sa objavil nový názov Katedra knihovedy a vedeckých informácií. Od roku 1973 nové trendy odrážala aj jedna zo špecializácií – „na informatickú techniku“ (ďalšie špecializácie boli na historické knižné fondy, bibliografiu a na knižničnú prácu s deťmi a mládežou).

Od roku 1979 sa ustálila špecializácia štúdia na dve zamerania – vedecko-informačné a knižnično-informačné. Už predtým (v roku 1975) však bola skrátaná dĺžka štúdia z piatich na štyri roky. Podnet na toto skrátenie vyšiel z pražskej katedry a v Bratislave zmenu niesli ťažko, pretože to „narušilo celú dovtedajšiu koncepciu štúdia“ (Ruttkayová 1986, s. 35).

Od roku 1981 až do roku 1989 bol vedúcim katedry **Eugen Mešša**.

KATEDRA PO ROKU 1989

Z porevolučných vedúcich katedry si osobitnú pozornosť zaslужuje **Štefan Kimlička**, ktorý ju viedol v rokoch 1990 – 1996 a potom v rokoch 2000 – 2003. Prof. Kimlička sa zaslúžil o obsahovú premenu štúdia a „nastavil“ jeho dnešnú podobu a koncepciu, ktorá je kompatibilná so študijnými plánmi odboru vo svete.

V roku 1991 bolo pracovisko premenované na Katedru knihovníctva a vedeckých informácií a o osem rokov neskôr na Katedru knižničnej a informačnej vedy. Cieľom tohto druhého premenovania bolo definitívne skončiť s používaním označenia informatika, ktoré sa v tom čase ešte stále občas používalo na pomenovanie informačnej vedy a informačných štúdií, hoci už jednoznačne patrilo počítačovým vedám.



Na fotografiách v kronike katedry je prvý vedúci katedry Štefan Pasiar, text pod fotografiami je rukopisom druhého vedúceho katedry Eugena Meššu

Získať na Slovensku *doktorát* – a predtým kandidatúru vied (CSc.) – priamo v odbore knižničná a informačná veda nebolo dlho možné. Takéto štúdium sa realizovalo v rámci nadradeného odboru „pomocné vedy historické“. Až od roku 1994 bolo akreditované doktorandské štúdium vo vednom odbore knižničná a informačná veda. Zvonka to možno vyzeralo iba ako nejaká administratívna zmena, no v skutočnosti išlo o oficiálne potvrdenie, že v príslušnom odbore existuje dostatok odborníkov, ktorí realizovali dostatok špecializovaných výskumov a vyprodukovali dostatok vedeckých publikácií. Z analýzy vedecko-výskumnej činnosti katedry (Čabrunová 2001) vyplýva, že v 90. rokoch väčšinu výskumných projektov viedli Eva Krištofičová a Štefan Kimlička. V novom miléniu bola zodpovednou riešiteľkou výskumných grantov najčastejšie Jela Steinerová.

Akademický svet, hoci produkuje najnovšie vedecké poznatky, je zo štrukturálneho hľadiska značne konzervatívny. Nie je to náhoda, že univerzity sa pýšia svojimi stredovekými koreňmi. Nerady vidia nielen nové univerzity, ale často ani nové pracoviská či odbory vo svojom vnútri. A tak ani odbor a ka-

tedra knihovníctva (resp. knihovedy) neboli prijaté v rámci fakulty jednoznačne pozitívne. Vyčítal sa im práve nedostatok vedeckosti (Žibritová 2001, s. 411; Pasiar 1976, s. 13). Preto bola akreditácia doktorandského štúdia veľkou satisfakciou pre katedru a jej pracovníkov.

V novom miléniu sa „soft power“ pracoviska v rámci fakulty prejavuje aj vstupom pracovníkov katedry do najvyšších manažérskych pozícií. **Jaroslav Šušol** bol v rokoch 2003 – 2010 dve funkčné obdobia prodekanom fakulty a v rokoch 2011 – 2019, teda znovu dve funkčné obdobia, dekanom. Vzápätí sa **Lucia Lichnerová** stala v roku 2019 prodekanou. Aj preto nám už až tak neprekáža, že starší pracovníci fakulty dodnes nazývajú katedru pôvodným menom „knihoveda“.

Zatiaľ posledný prieskum názorov absolventov skúmal tých, ktorí ukončili štúdium v rokoch 2007 – 2017. „Zamestnávateľia absolventov tvorili širokú paletu organizácií z rôznych oblastí“ (Lichnerová, Ondrišová a Melicherová 2018, s. 8). Ukázalo sa, že prvým zamestnaním po skončení štúdia bol u 56 % absolventov komerčný sektor,

u 24 % absolventov to boli knižnice a u 14 % štátne organizácie (zvyšok sa zamestnal vo vládných a v neziskových organizáciách). S pribúdajúcimi rokmi praxe však podiel zamestnaných v komerčnom sektore klesá (na 49 %), čo platí aj pre štátne organizácie (12 %), pričom stúpa podiel absolventov zamestnaných v knižniciach (29 %). A tak môžeme konštatovať, že hoci odbor informačné štúdiá nie je už orientovaný výhradne na vzdelávanie budúcich knihovníkov, významná časť jeho absolventov naďalej nachádza svoje uplatnenie práve v knižniciach. V porovnaní s predchádzajúcim výskumom sa dokonca ukázalo, že počet absolventov, ktorí deklarujú, že pracujú v odbore, stúpol v rokoch 2001 – 2017 zo 40 % na 54 % (Lichnerová, Ondrišová a Melicherová 2018, s. 12).

ZÁVER

V súčasnosti je akiste z pohľadu fakulty Katedra knižničnej a informačnej vedy považovaná za stabilnú, čo sa týka personálneho zabezpečenia. De iure to znamená, že katedra má dostatok profesorov, docentov a odborných asistentov s doktorátom, ktorí môžu garantovať bakalárske, magisterské aj doktorandské štúdium.

Zároveň sa na katedre nepretržite realizujú výskumy v rámci všetkých hlavných slovenských vedecko-výskumných grantových schém a agentúr (APVV, VEGA, KEGA). Z hľadiska objektu svojho skúmania i z hľadiska používaných metód je informačná veda veľmi dynamická disciplína. Takže aj katedru a študijné plány očakávajú nevyhnutné zmeny. A to najlepšie ešte len príde...



CITOVANÉ PRAMENE

- CRONIN, B. Information science in the international arena: an educator's perspective. In: *Aslib Proceedings*, 1992, roč. 44, č. 4, s. 195 – 202.
- ČABRUNOVÁ, A. Vedecko-výskumná činnosť katedry knižničnej a informačnej vedy FF UK po roku 1989. In: *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 8, s. 429 – 433.
- Heslo Jaroslav Drtina. In: *Wikisofia* [online]. Dostupné na: https://wikisofia.cz/wiki/Jaroslav_Drtina [cit. 2020-07-07].
- LICHNEROVÁ, L. O Katedre knižničnej a informačnej vedy na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (od histórie až po súčasnosť). In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2010, roč. 18, č. 2, s. 5 – 8.
- LICHNEROVÁ, L., ONDRIŠOVÁ, M. a M. MELICHEROVÁ. Reflexia absolventov na štúdium v odbore „knižnično-informačné štúdiá“ na Katedre knižničnej a informačnej vedy na FiF UK v Bratislave. In: *ITlib*, 2018, č. 1, s. 5 – 12.
- LICHNEROVÁ, L. a M. ŠPÁNIOVÁ. Katedra knižničnej a informačnej vedy FiF UK jubiluje: krátky pohľad na 60 rokov vysokoškolského štúdia knihovníctva. In: *Ikaros* [online], 2011, roč. 15, č. 12. Dostupné na: <http://ikaros.cz/node/13791> [cit. 2020-07-18]
- PASIAR, Š. *Štvrtstoročie študijného odboru knihovníctvo a vedecké informácie*. Bratislava: Zväz slov. knihovníkov a informatikov, 1976. 35 s.
- RUTTKAYOVÁ, K. Vznik a vývoj štúdia knihovníctva a vedeckých informácií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Informatika*, roč. 11 – 12. Bratislava: SPN, 1988, s. 29 – 38.
- RUTTKAYOVÁ, K. Začiatky vysokoškolského štúdia knihovedy a knihovníctva (osobné spomienky). In: *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 8, s. 414 – 415.
- ŽIBRITOVÁ, G. O dobe, ľuďoch a profesii. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Knižničná a informačná veda*, roč. 21. Bratislava: UK, 2007, s. 127 – 136.
- ŽIBRITOVÁ, G. Päťdesiat rokov vysokoškolského štúdia knižničnej a informačnej vedy na Slovensku. In: *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 8, s. 410 – 414.